

माग्नेको गीत कवितामा ध्वन्यार्थ

शकुन्तला भण्डारी

sakuntalabhandari2000@gmail.com

लेखसार : प्रस्तुत अध्ययन 'माग्नेको गीत' कवितामा निहित ध्वन्यार्थको अध्ययनसँग सम्बन्धित रहेको छ । 'माग्नेको गीत' कविताको शीर्षक, पद/पदावली र प्रकरणमा केकस्तो ध्वन्यार्थ रहेको छ भन्ने जिज्ञासालाई पुस्तकालयीय अध्ययन कार्यको अनुशासनमा बसी सङ्कलन गरिएको सामग्रीलाई गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचाको अनुप्रयोग गरी समीक्षण गरिएको छ । निम्न वर्गका अतिशय उत्पीडन अभिव्यञ्जित भएको 'माग्नेको गीत' कवितामा मान्छेले मान्छेलाई हेला, घृणा र शोषण गर्नु हुँदैन, सहयोग गरी आत्मीयता देखाउनु पर्छ भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो । अतः उक्त कवितामा प्रयुक्त साक्ष्यबाट अभिव्यञ्जित अर्थ ध्वनि सिद्धान्तका दृष्टिले उत्कृष्ट रहेको आकलन गर्न सकिन्छ । प्रस्तुत अध्ययन कार्यबाट ध्वन्यार्थसँग सम्बन्धित क्षेत्रमा अध्ययन गर्ने अध्येताहरूलाई अपेक्षित सहयोग मिल्ने विश्वास लिइएको छ ।

मुख्य शब्दावली : ध्वन्यार्थ, पदावली, पङ्क्ति, प्रकरण, अभिव्यञ्जित

प्राप्त मिति : ६, अक्टोबर, २०२२, स्वीकृत मिति : १४, नभेम्बर, २०२२, प्रकाशित मिति : १२, डिसेम्बर, २०२२

पृष्ठभूमि

'माग्नेको गीत' कविता शीर्षकको कवितामा निहित ध्वन्यार्थ पहिल्याउनु प्रस्तुत अध्ययनको मुख्य विषय हो । त्यसैले यस अध्ययनमा माग्नेको गीत कविता र ध्वन्यार्थ गरी दुई पक्षको अध्ययन गर्नु पर्ने हुन्छ । माग्नेको गीत कविता आधुनिक नेपाली साहित्यका एक सशक्त प्रतिभा कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठद्वारा २००३ सालमा लेखिएको र मेरो प्रतिबिम्ब कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित भएको प्रभावकारी कविता हो । त्यस्तै गरी ध्वनि संस्कृत काव्य शास्त्रीय परम्परामा आचार्य आनन्दवर्द्धनद्वारा स्थापित एक काव्य सिद्धान्त हो । यसले काव्य कृतिमा निहित प्रतीयमान अर्थ सौन्दर्यको खोजी गर्छ । काव्यमा निहित रहेको प्रतीयमान अर्थ र त्यसको अभिव्यञ्जनात्मक अनुरणनको निरूपणमा ध्वनिशास्त्रले जोड दिएको छ । अभिधा र लक्षणाभन्दा पर काव्यको शोभावर्द्धक र अभिव्यञ्जनात्मक शक्तिका रूपमा रहेको प्रतीयमान अर्थ नै ध्वनि हो । यही प्रतीयमान अर्थ वा गुढार्थयुक्त काव्य नै उत्तम काव्य वा ध्वनि काव्य हो । यसकै निरूपणमा ध्वनि सिद्धान्तले जोड दिन्छ । यसरी ध्वनि सिद्धान्तलाई आधार मानेर हेर्दा कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको माग्नेको गीत कवितालाई पनि पौरस्त्य काव्य सिद्धान्तका आधारमा अध्ययन गर्न सकिने र केही पूर्व अध्येताहरूद्वारा गरिएको अध्ययनलाई हेर्दा संस्कृत साहित्य सिद्धान्त र त्यसमा पनि ध्वनि सिद्धान्तलाई आधार बनाएर अध्ययन गर्ने कार्यतर्फ अध्येताहरूको दृष्टि पुग्न सकेको देखिँदैन । यस परिप्रेक्ष्यमा व्यङ्ग्यार्थका केन्द्रीयतामा साहित्यिक सौन्दर्यको विवेचना गर्ने ध्वनि सिद्धान्तलाई आधार बनाइ कविताको अध्ययन गरिनु सम्बन्धित विषयका क्षेत्रमा नवीन ज्ञानको प्रतिपादन एवम् सार्वजनिक महत्वका दृष्टिले समेत औचित्यपूर्ण देखिन्छ । अतः प्रस्तुत अध्ययनमा कवि सिद्धिचरण

श्रेष्ठद्वारा रचित 'माग्नेको गीत' कवितामा के-कस्तो ध्वन्यार्थ रहेको छ भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासा नै यस अध्ययनको मुख्य समाधेय समस्या हो र उक्त समस्या समाधानका लागि अध्ययनीय कृतिमा अन्तर्निहित ध्वन्यार्थ पहिल्याउने मूलभूत उद्देश्यबाट निर्देशित भई विवेच्य कविताको शीर्षक, पदऽपदावली र प्रकरणको विश्लेषणमा मात्र सीमित रही यो अध्ययन कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्रीहरू पुस्तकालयमा उपलब्ध हुने भएकाले यो अध्ययन पुस्तकालयीय कार्यमा आधारित छ । प्रस्तुत अध्ययनमा कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठद्वारा रचित 'माग्नेको गीत' कवितालाई प्राथमिक स्रोतको रूपमा लिइएको छ भने ध्वनि सिद्धान्त र तत्सम्बन्धी सामग्रीहरूलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार र विश्लेषण ढाँचा

ध्वनि शब्द संस्कृतको 'ध्वन्' धातुमा 'ई' प्रत्यय लागेर ध्वनि शब्दको निर्माण भएको हो । 'ध्वन्' धातुको अर्थ 'शब्द' वा 'आवाज' भन्ने हुन्छ भने 'ध्वनि' शब्दले पनि 'सुनिने' आवाजलाई जनाउँदछ । साहित्यमा प्रयोग हुने ध्वनि शब्दको अर्थ भने आवाज मात्रामा सीमित हुँदैन । यसले सोभो र लाक्षणिकभन्दा भिन्न रूपमा प्रतीत भएर आउने प्रतीयमान वा अभिव्यङ्ग्य अर्थलाई जनाउँछ । साहित्यमा अभिधा अर्थमा प्रकट हुने वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थभन्दा भिन्न प्रतीयमान र व्यङ्ग्यार्थलाई ध्वन्यार्थ भनिन्छ । साहित्यमा अभिव्यङ्ग्यका रूपमा प्रकट हुने ध्वनिसम्बन्धी अध्ययन चिन्तनको इतिहास पूर्वीय साहित्य अध्ययन परम्परामा लामो रहेको पाइन्छ । ध्वनिलाई सिद्धान्तका रूपमा स्थापना गरेर व्यवस्थित स्वरूपको प्रतिपादन गर्ने कार्य भने नवौं शताब्दीका चिन्तक आनन्दवर्द्धनले गरेका हुन् । उनले आफ्नो ग्रन्थ 'ध्वन्यालोक'मा ध्वनि सम्बन्धी विस्तृत चर्चा गरेका छन् । ध्वनिकारले ध्वनिलाई काव्यको आत्मा मानेका छन् । यो कुरा आफूले मात्र भनेको नभई पूर्ववर्ती आचार्यहरूले पनि भनेका छन् भन्ने विषयमा उनी स्पष्ट छन् । प्राचीन आचार्यहरूले 'ध्वनि' शब्दको प्रयोग कहीं नगरे तापनि प्रतीयमान वा व्यङ्ग्यार्थको उल्लेख गरेका छन् । प्रतीयमान अर्थ वा व्यङ्ग्यार्थलाई जनाउन 'ध्वन्यालोक' मा ध्वनि शब्दको प्रयोग गरिएको छ । ध्वनि के हो र यसको स्वरूप कस्तो हुन्छ भन्ने विषयमा ध्वनिकारले सहृदयीद्वारा प्रशंसित जुन अर्थ काव्यको आत्माका रूपमा प्रतिष्ठित छ, त्यसका वाच्य र प्रतीयमान गरी दुई भेद रहेको बताएका छन् (ध्वन्यालोक, १ : २) । यीमध्ये उनले पूर्व आचार्यहरूद्वारा उपमादि अलङ्कार, गुण, रीति आदिका रूपमा चर्चित कथनलाई वाच्यार्थ मानेको पाइन्छ (ध्वन्यालोक, १ : ३) । उनी वाच्यार्थभन्दा प्रतीयमान अर्थलाई ध्वनि भन्न चाहन्छन् र यस बाहेक महाकविको वाणी (कृति/कथन) मा वाच्यार्थभन्दा भिन्न केही अरु नै वस्तु हुन्छ त्यो सुन्दरीका सुन्दर अवयवहरू (नाक, कान, मुख, आँखा, हात, ...) भन्दा भिन्न लावण्य समान हुन्छ (ध्वन्यालोक, १ : ४) भन्ने आशय प्रकट गर्दछन् । ती अवयवहरूले छुट्टाछुट्टै खण्डित सौन्दर्य पनि दिएका हुन्छन् । तर ती समग्रको समष्टिबाट नारी व्यक्तित्वमा जुन सौन्दर्य उपस्थित हुन्छ त्यो आकर्षक हुन्छ भन्ने मत उनको छ । काव्यकृतिमा शब्द र अर्थ हुन्छन्, ती आफैँमा सुन्दर हुन पनि सक्छन् नहुन पनि सक्छन् तर ती सबै मिलेर काव्य कृतिमा जुन चमत्कार वा सौन्दर्य देखापर्छ, त्यसैलाई प्रतीयमान अर्थ भनिन्छ (उपाध्याय, २०३६ : २०५) । यसरी हेर्दा प्रतीयमान अर्थ भनेको त्यस्तो अर्थ हो जुन अर्थ अभिधा र लक्षणाभन्दा व्यञ्जना शक्तिका सहायताले सहृदय जनद्वारा अनुभव योग्य हुन्छ ।

अभिव्यक्तिका आधारमा रस, अलङ्कार र वस्तु गरी ध्वनिका तिन भेद छन् । ध्वनिका अन्य प्रकारहरू पनि यिनै ध्वनिमा समेटेर अध्ययन गर्ने परम्परा पनि रहेको छ । ध्वनि सिद्धान्तकार र त्यसका व्याख्याताहरूबाट काव्य साहित्यमा ध्वनिको मात्रात्मक अवस्थाका आधारमा काव्यको स्तर वा श्रेणी निर्धारण पनि गरिएको छ । आनन्द वर्धनले प्रतीयमान अर्थ व्यक्त गर्ने काव्यलाई ध्वनि काव्य, ध्वनितत्व गौण रहेको काव्यलाई गुणीभूत व्यङ्ग्य काव्य र वाच्यार्थ प्रधान काव्यलाई चित्रकाव्य भनेका छन् । मम्मटले पनि व्यङ्ग्य प्रधान हुने काव्यलाई उत्तम काव्य, व्यङ्ग्यार्थ भए पनि वाच्यार्थका तुलनामा कम चमत्कार भएको काव्यलाई मध्यम काव्य र व्यङ्ग्यार्थ र गुणभूत व्यङ्ग्यार्थको अभाव भएको, शब्दचित्र र अर्थचित्र प्राधान्य भएको काव्यलाई अधम काव्य भनेको पाइन्छ । पण्डित राज जगन्नाथले व्यङ्ग्यार्थ प्रधान काव्यलाई उत्तमोत्तम, व्यङ्ग्य वाच्यार्थ सरह भएको गुणीभूत वा मध्यम काव्यलाई उत्तम, वाच्यार्थ नै सौन्दर्यपूर्ण वा चमत्कारयुक्त भएको अर्थचित्र नै प्राधान्य भएको काव्यलाई मध्यम र शब्द चमत्कार नै सौन्दर्यपूर्ण भएको काव्यलाई अधम काव्य भनेका छन् । यसरी संस्कृत साहित्य चिन्तनको इतिहासमा व्यवस्थित रूपमा नवौं शताब्दीका विद्वान् आनन्दवर्द्धनद्वारा प्रतिपादित त्यसपछि आजसम्म ग्राह्य समालोचकीय चिन्तनका रूपमा ध्वनि सिद्धान्त रहेको छ । साहित्यिक अभिव्यक्ति वा पाठका पददेखि प्रकरणसम्मको विभिन्न स्तरमा प्रस्तुत अभिव्यक्तिबाट वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थ भन्दा भिन्न रूपमा एवम् अर्थको अनुकरण वा झङ्कारसहित आउने व्यङ्ग्यार्थ वा प्रतीयमान अर्थ पहिल्याउने कार्य यस सिद्धान्त अन्तर्गत गरिने हुँदा यस अध्ययनमा ध्वनि सिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गर्न छनोट गरिएको कविता कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठद्वारा रचित 'माग्नेको गीत' कविताको शीर्षक, पद/पदावली र प्रकरणका तहमा निहित ध्वन्यार्थलाई अध्यनीय विषय बनाइएको छ ।

माग्नेको गीत कविताको शीर्षकीय ध्वन्यार्थ

माग्नेको गीत कविता शीर्षक दुईवटा पद माग्नेको र गीतको संयोजनबाट बनेको छ । माग्ने शब्दको अभिधा अर्थ कसैबाट केही पाउन अनुरोध गर्ने मगन्ते वा भिखारी भन्ने बुझिन्छ, भने गीत शब्दको अभिधा अर्थ एक प्रकारको लयात्मक रचना भन्ने हुन्छ । माग्ने शब्दमा षष्ठी विभक्ति 'को' लागेर माग्नेको (माग्नेसँग सम्बन्धित) गीत भन्ने अभिधा अर्थ हुन्छ, भने व्यञ्जना अर्थमा माग्नेका अन्तरहृदयका दुःख कष्ट र पीडाका शब्दहरू वा रुवाइ भन्ने बोध हुन्छ । कविताको मर्म र कथ्य साइनो अभिधा अर्थसँग नगाँसिएर व्यञ्जना अर्थसँग गाँसिएको छ ।

कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको 'माग्नेको गीत' कवितामा माग्नेले थोत्रो पाटीमा बसेर पोखेका करुणा, दुःख, पीडाका आवाजलाई नै गीत शब्दले सङ्केत गरेको छ अथवा यस कविताको कथ्य विषयले यही व्यञ्जना अर्थलाई पुष्टि गरेको छ । यस कवितामा कविले पनि माग्नेको रुवाइलाई नै गीत मानेका छन् किनभने त्यो उसको सामाजिक जीवन भोगाइबाट 'निस्केको हृदयको दुःख पीडाको आवाज हो । उक्त माग्नेको गीत कवितामा कवि श्रेष्ठले माग्नेका विभिन्न क्रियाकलाप वर्णन गरेका छन् । साथै उसका सामाजिक अवस्था पनि चित्रण गरेका छन् । माग्नेलाई केन्द्रमा राखेर कविले आफ्नो विचार प्रस्तुत गरेकाले प्रस्तुत रचना माग्नेको गीत नै हो । यसरी माग्नेसित सम्बन्धित सिद्धिचरण श्रेष्ठको गीत तथा माग्ने स्वयम्को अन्तरहृदयमा छचल्किएका दुःख, कष्ट, पीडाको रुवाइ भन्ने दुवै अर्थ आउने भएकाले माग्नेको गीत शीर्षक कलात्मक र सार्थक रहनुका साथै यसले व्यङ्ग्यार्थ पनि प्रकट गरेको छ ।

माग्नेको गीत कवितामा प्रयुक्त विशिष्ट पद /पदावलीहरू र कवितामा तिनको ध्वन्यार्थ

कुनै पनि पाठात्मक संरचनाको निर्माण त्यसमा अन्तर्निहित निम्नतर संरचक एकाइहरूको शृङ्खलित संयोजनबाट हुन्छ । त्यसरी पाठको निर्माणमा आएका सङ्घटक एकाइहरूमा पनि ध्वनि सौन्दर्यनिहित हुन सक्दछ ।

त्यसैले कुनै खास किसिमको ध्वन्यार्थ उत्पादनका लागि कुन कुन संरचक घटकहरूले के कस्तो भूमिका खेलेका छन् भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ। ध्वनिवादीहरूले सिङ्गो काव्य तथा त्यसभित्रका परिच्छेद, अनुच्छेद, वाक्य, पद, पदावली आदिमा निहित ध्वन्यार्थको विवेचना गर्न सकिने विचार व्यक्त गरेका छन्। पदहरूका आफ्ना विशिष्ट कोशीय अर्थ हुँदाहुँदै पनि प्रयोगको विशिष्ट अवस्थामा ती छुट्टै चमत्कारी प्रतीयमान अर्थ चोतन गर्न समर्थ हुन्छन्। त्यसैले यहाँ काव्यमा प्रयुक्त त्यस्ता पद, पदावलीको विवेचना गर्नु औचित्यपूर्ण ठानी विवेच्य कवितामा प्रयुक्त केही विशिष्ट पद पदावलीहरूलाई निम्नानुसार तालिकाबद्ध गरी तिनमा निहित ध्वनि सौन्दर्यको विवेचना गरिएको छ :

कविताका विशिष्ट पद/पदावलीहरू	वाच्यार्थ	ध्वन्यार्थ
माग्ने	मगन्ते	निम्नवर्ग
पाटी	भुपडी	घरवारविहीन
मध्य निशामा	बीच रातमा	शासनको अन्धकारमा राजनीतिक अन्धकार
शहर कुनामा	साधन सम्पन्न भएको ठूलो बाक्लो बस्तीको कुनो (वा सुत्केरी कोठा)	निम्न वर्ग वा गरिवीको क्षेत्र/उपेक्षित क्षेत्र
यौटा पाटी रोइरहेछ	एउटा धर्मशाला जहाँ बटुवाहरू बास बस्छन् त्यो रोइरहेको छ।	निम्न वर्गीय परिवेश दर्दनात्मक आवाज वा आत्मीय पीडा वा निम्न वर्गको भुपडीहरू रोइरहेका
स्वप्न सुमनहरू	सपनाका फूलहरू	निम्न वर्गका कल्पनाहरू/चाहनाहरू
कालो जग	कालो संसार	वर्गीय उत्पीडन/गरिवी
दूर दूरको मर्म	टाढाटाढाको पीडा	अन्तरहृदयको पीडा
कुकुर भुक्दै	स्याल वा ब्वासो जस्तो आकारको तर घरको रेखदेखमा उपयोगी जनावर करकस आवाजको एकोहोरो कराउनु	निम्न वर्गको उत्पीडन छैन भन्ने उच्च वर्गहरू
पशुपति जाने	पशुपति मन्दिर जानेहरू	निम्न वर्गको उत्पीडन बुझ्न नसक्ने तथाकथित धार्मिकहरू

माथि उल्लिखित तालिकामा विवेच्य कवितामा प्रयुक्त केही विशिष्ट पद/पदावलीहरू र तिनले कविताका सन्दर्भमा व्यक्त गर्ने सामान्य र प्रतीयमान अर्थ सूचीकृत छ। यिनै पद, पदावलीहरूमा निहित विशिष्ट शाब्दिक र आर्थिक कोटिबाट यस कविताको वाच्यार्थ र व्यङ्ग्यार्थको केन्द्र निर्माण भएको छ। कविताको वाच्यार्थलाई दृष्टिगत गर्दा यसमा प्रयुक्त पद पदावलीहरू एउटा माग्नेले भोगनुपरेको सङ्घर्षमय जीवनका सवालहरूसँग सम्बद्ध छन्। यिनै सन्दर्भहरूबाट निःसृत वाच्यार्थबाट कवितामा निम्न वर्गीय समाजका मानिसको जीवनमा देखिएका उतार चढाव र उनीहरूका दुःख वा अन्तरहृदयका पीडालाई राजनीतिक अन्धकारले युक्त समयमा तिनीहरूका वेदना सुनिदिने कुनै वर्ग छैन, समाज छैन। प्रत्येक भुपडीहरू दर्दनात्मक अवस्थामा छन्। तिनीहरूको कल्पनाहरू वा चाहनाहरू पूरा गरी

खुसी दिने कोही छैनन् । वरु उल्टै निम्न वर्गको उत्पीडन छैन भनेर त्यसलाई छोप्न चाहनेहरू यस समाजमा छन् । धर्म गर्छु भन्ने तथाकथित धार्मिकहरूले पनि निम्न वर्गका उत्पीडनलाई बुझ्न सकेको छैनन् जसले गर्दा बेतिथिले भरिएको अहिलेको समाजमा मानवीयता हराउदै गएको छ, भन्ने अर्थ व्यञ्जित भएको छ । यसरी कवितामा उल्लिखित पद/पदावलीहरूको अर्थपूर्ण र सुसाहचर्यात्मक प्रयोगका कारण विवेच्य कविता वाच्यार्थका तहमा नै पनि मर्मस्पर्शी भाव सम्प्रेषण गर्न सक्षम देखिन्छ भने यसबाट निःसृत व्यङ्ग्यार्थ निकै सशक्त रहेको छ ।

माग्नेको गीत कवितामा प्रयुक्त प्रकरणको ध्वन्यार्थ

मध्य निशामा, शहर कुनामा
 यौटा पाटी रोइरहेछ,
 भित्र हृदयको घाउ निचोर्दै
 यौटा माग्ने गाइरहेछ ।

माथिका पङ्क्तिहरूले अभिधेय अर्थमा एउटा कुनै पाटी एउटा कुनै रातमा रोइरहेको एउटा माग्नेको चित्रण गरेको छ । अभिधा अर्थमा एउटा पाटीमा बसेर रोइरहेको एउटा गरिब माग्ने भन्ने अर्थ छ । तर यसको अर्थ त्यति मात्र नभएर समग्र यो अन्धकारमय युग विज्ञानको समुन्नतिको युगमा पनि निम्न वर्गहरू एउटा भुपडीमा घरवारविहीन भएर कसरी क्रन्दन रोइरहेका छन् भन्ने निम्न वर्गको उत्पीडनलाई यसले व्यक्त गरेको छ । एउटा व्यक्ति, एउटा पाटी र एउटा रात अभिधेय अर्थ भयो । तर त्यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा व्यक्ति नभएर एउटा रात नभएर एउटा पाटी वा भुपडी नभएर समग्र निम्न वर्गको परिवेश, निम्नवर्गहरू र निम्नवर्गको भुपडीहरू अथवा भुपडीविहीन निम्न वर्गको व्यथा नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

दृग् गमलाको नीद लताका
 स्वप्न सुमनहरू टिप्दै भादै
 कालो जगको फाँट बडेमा
 उसको गाना गुँजिरहेछ ।

माथिका पङ्क्तिहरूमा दृग् भनेको आँखा हो । आँखालाई गमला मानी त्यसमा लाग्ने निद्रा भनेको लताका लहरा मानी आँखारूपि गमलामा लाग्ने निद्रारूपि लहरा र त्यस लहरामा फुल्ने स्वप्नरूपि सुमनहरू टिपेर भारिरहेका छन् । एउटा गरिबको आँखालाई गमलामा आरोप गरिएको छ । यहाँ आँखालाई गमला किन भनेको हो भने गमला सुन्दर हुन्छ । त्यस्तै निम्न वर्गका आँखा पनि सुन्दर हुन्छन् तर यहाँ निम्न वर्गका सपना देख्ने ती अति सुन्दर आँखाहरू कुरूप बनिरहेका छन् । निम्न वर्गको दिनानुदिन कुरूप बन्ने अवस्था आइरहेको छ, भन्नु यसको अभिधेय हो । यस अभिधेय अर्थबाट व्यञ्जित हुने ध्वन्यार्थ निम्न वर्गका आँखाहरू त्यसमा आउने उनीहरूका निद्राहरू र ती निद्राहरूमा लाग्ने सपनाहरू यी सबै कुराले निम्न वर्गको व्यथा, उत्पीडन वेदनालाई व्यक्त गरिरहेका छन् । आँखारूपी गमलामा निन्द्रारूपी लहरा लाग्छ त्यसमा फुल्ने सपनाहरू टिप्दै भादै गर्दा यो कालो संसारका मानिसले निम्न वर्गको रुवाइलाई महत्व दिँदैनन् भनी निम्न वर्गको अतिशय पीडालाई रूपक अलङ्कारका माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ । यसरी निम्न वर्गका कल्पना र खुसीहरू पूरा हुन नसक्ने हुनाले राजनीतिक वा वर्गीय उत्पीडनमा निम्न वर्ग सधैं कालरात्रिमा बाँच्न विवश भएका छन् भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

संचित उसको निष्ठुरतम् छिन्

स्वरमाथि चढी निस्क्ररहेछ,
कैयन श्रवण तीर्थ चहारी
नीरवतामा दौडिरहेछ ।

माथिको पङ्क्तिहरूमा एउटा माग्नेको लागि समय निष्पुर् भइरहेको छ । उसका आवाजहरू सुन्ने कोही पनि छैनन् । मानिसले बनाएका कैयौं तीर्थस्थलहरू पाटी, पौवा र मन्दिरहरूमा चहारेर माग्नेले धेरैसँग आफ्ना पीडा सुनाएको छ । धेरैसँग सहयोगको पुकार गरेको छ । सबैको कानमा उसको पीडा पुगेको छ तर उसको पीडालाई बुझ्ने कोही छैनन् । उसले आफ्ना आशाहरू पूरा गर्न कसैको साथ पाएको छैन जसले गर्दा ऊ निःशब्द भएको छ । व्यर्थमा माग्नेका आवाजहरू शून्य भएर गएका छन् भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर त्यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा माग्नेको मात्र सपनाहरू पूरा हुन नसकेको होइन, माग्नेको लागि मात्र समय निष्पुर् भएको होइन, माग्नेले मात्र सहयोगको पुकार गरेको होइन, माग्नेका मात्र आवाजहरू सुन्ने कोही नभएका होइनन् , माग्नेका मात्र आवाजहरू शून्य भएर गएका होइनन् समग्र उत्पीडित वर्गको सपनाहरू पूरा हुन सकेका छैनन्, उत्पीडित वर्गको लागि समय दिनप्रति दिन कठोर बन्दै गएको छ । उत्पीडित वर्गको आवाज सुन्ने शासक पनि छैन, समाज पनि छैन, वर्ग पनि छैन । उत्पीडित वर्गलाई पीडाबाट माथि उठाउन र उनीहरूको पीडा कम गराउन साथ र सहयोग गर्ने कोही पनि छैनन् जसले गर्दा उत्पीडित वर्ग आवाजविहीन भएर गएका छन्, भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

शब्द शब्दमा पीडा घोली
दूर दूरको मर्म छिचोली
करुण ध्वनिको लहर चलाई
उसको गाना फैलिरहेछ ।

माथिका पङ्क्तिहरूमा एउटा माग्नेका शब्द शब्दमा पीडा घोलिएका छन् । प्रत्येक शब्दबाट अन्तरहृदयको दुःख र पीडा, निस्क्ररहेका छन् । माग्नेले हरेक शब्द र ध्वनिमा उपकारका निमित्त पीडायुक्त याचनाहरू गीत बनाएर फैलाइरहेको छ भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर त्यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा माग्नेको मात्र अन्तरहृदयको दुःख र पीडा गीत बनेर निस्किएको नभएर समग्र उत्पीडित वर्गको अन्तरहृदयको दुःख र पीडा निस्क्ररहेका छन् । जुन उत्पीडित वर्गका पीडालाई समाजका हरेक मान्छेले सुनी मर्म बुझेर उत्पीडित वर्गलाई पीडाबाट छुटकारा दिलाएर समाजका अन्य मान्छे जस्तै भएर बाँच्ने अवस्था बनाउन उपकार र सहयोग गरिदिन सबैलाई अनुरोध गरेका छन् भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

भाग्य फुटेको आश डढेको
भग्न मनोरथ थुप्रिरहेको
ऊ नै यौटा पर्वत क्यारे
गाना छहरा पीर भरेको ।

माथिका पङ्क्तिहरूमा एउटा माग्ने आफ्नो आशाहरू र चाहनाहरू पूरा गर्न विभिन्न ठाउँमा चहार्दा पनि सहयोग पाउनुको साटो भाग्य फुटेको जवाफ पाएर बाँचिरहेको मान्छे हो । उसले कतै र कसैबाट पनि सहयोग पाउँदैन । बरु घृणा र तिरस्कार पाउँछ जसले गर्दा उसको राम्रो लाउने र मीठो खाने सपनाहरू, इच्छा र चाहनाहरू सबै भाचिएका छन् । ऊ आफूले पाएका तिरस्कार र घृणालाई एउटा पर्वत जस्तै अटल बनी सहेर आफूभित्रका वेदनालाई छहरा बनाइ गीतका माध्यमबाट फारिरहेको छ भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर त्यसमा व्यञ्जित हुने अर्थ

भनेको एउटा माग्नेको नभएर समग्र निम्न वर्गको राम्रो लाउने र मिठो खाने सपनाहरू टुटेका छन् । निम्न वर्गका कल्पनाहरूलाई पूरा हुन नदिने, कुरीति र कुसंस्कारले पाखण्डी बनेको यस समाजका दृष्टिमा निम्न वर्ग हुनु भाग्यको खेल वा पूर्वजन्मको पाप हो भनेर घृणा र तिरस्कार गरिरहेका कारणले निम्न वर्गको अवस्था भन्भन् बिग्रदै गइरहेकोले निम्न वर्गमा निराशा छाएको छ । यहाँ माग्नेलाई एउटा पर्वत हो भनिएको छ, यहाँ एउटा माग्नेलाई पर्वतका रूपमा नहेरेर समग्र निम्न वर्गलाई पर्वत भनिएको छ किनकी जसरी एउटा पर्वतले सदियौं वर्षदेखि घाम, पानी, जाडो, गर्मी, हुरी र बतास सबै सहेको हुन्छ त्यस्तै निम्न वर्गले पनि अनन्त कालदेखि दुःख कष्ट र अतिशय पीडा भोग्दै आएका छन् भनी निम्न वर्गको दुःखलाई पर्वतसँग आरोप गरी उपेक्षा र रूपक अलङ्कारका माध्यमबाट निम्न वर्गले अनन्त कालदेखि भोग्दै आएका दुःख कष्ट र अतिशय पीडाको अभिव्यक्ति गर्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

भीख दयाको माग्दै थाकी
उसतिर जाने चौतारोमा
संसति - पटको पोका पोखी
दस्तुर विधिको तिरिरहेको ।

माथिको पङ्क्तिहरूमा माग्ने आफ्ना दुःख पीडा अरूसँग सुनाउँदै ती दुःख, पीडा हटाउन अरूसँग सहयोगको पुकार गरिरहेको छ तर उसको पुकारलाई कसैले सुनेका छैनन् । ऊ पुकार गर्दा गर्दा थाकेर चौतारीमा बसेको छ । यी जन्म मरणको चक्र पूरा गर्न फुटेको भाग्य लिएर जन्मेको र ईश्वरले पनि उसका सारा कमी कमजोरी भएकाले नहेरेका र तिनै कमी कमजोरी हटाउन यो संसारमा जन्म लिएर आफ्नो कर्मले वा फुटेको भाग्यले ईश्वरलाई दस्तुर तिरिरहेको छ भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा माग्नेले आफूभित्रका पीडा सुनाएर ती पीडाबाट छुटकारा पाउन पुकारा गरेर थकित भई विसौनिमा बसेको नभई समग्र निम्न वर्गले आफ्ना दुःख र पीडा हटाउन आवाज उठाएका भए पनि उनीहरूका आवाज कसैले सुनिदिएका छैनन् । उनीहरूका दुःखका दिन उस्तै छन् जुन समाजका मानिससँग सहयोगको पुकार गरेका थिए तिनीहरूका दृष्टिमा निम्न वर्ग हुनु भाग्यको खेल वा पूर्वजन्मको पाप ठहरिएको छ । भाग्य र धर्मको नाममा भन्भन् बिग्रदै गइरहेको यस समाजमा निम्न वर्गको जीवनको रुवाइलाई मानवीयता हराएकाहरूले निम्न वर्ग भएर यस संसारमा जन्मी पूर्व जन्मको पाप कटनी गरिरहेका छन् भनी निम्न वर्गको पीडालाई बेवास्ता गरिरहेका छन् भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

युगको आँचललाई भिजाई
वेधिति युगको उम्लिरहेको
दृश्य करुणको बोल फुटेको,
घोर निराशा आज चुहेको

माथिका पङ्क्तिहरूमा एउटा माग्नेले लामो समयदेखि आफूलाई परेको दुःख र पीडाले गर्दा कोमल मनलाई रोक्न नसकी आँशुले अनगिन्ती आँचलहरू भिजाएर आफूभित्रका पीडालाई अभिव्यक्त गरे पनि कुरीति र कुसंस्कारले पाखण्डी बनेको यस समाजका दृष्टिमा माग्नेको दुःख र पीडायुक्त दयालाग्दो अवस्था देखे पनि नदेखे भैं गर्ने यो स्वार्थी संसारका मानिसबाट सहयोगको अपेक्षा राख्नु बेकार छ भनी माग्ने निराश बन्न पुगेको छ भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर त्यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको यहाँ एउटा माग्ने निराश भएको होइन कि समग्र निम्न वर्ग निराश भएका छन् । यो वेधितिले भरिएको समाजका मान्छेसँग जति आँसु बगाएर निम्न वर्गका दुःखलाई हटाउन सहयोगको लागि अनुरोध गरे पनि तिनीहरूबाट आफ्ना दुःख र पीडा हटाउन सहयोग प्राप्त गर्न सकिदैन किनकी यस स्वार्थी समाजका

मानिसमा मै खाऊ र मै लाऊ भन्ने स्वार्थी मानसिकताले ज्वरो गाडी सकेकोले हरेक अवसर आफ्नो लागि मात्र देख्ने प्रवृत्तिले गर्दा उनीहरू निम्न वर्गका दुःखलाई देखे पनि नदेखे भैं गरिरहेका छन् । स्वार्थी समाजका मानिसहरूसँग सहयोगको याचना गर्नु बेकार हो भनी निम्न वर्ग निराश बन्न पुगेका छन् भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

कुकुर भुक्दै गीत नछोप,
पशुपति जाने, पर्ख ननिस्क
उसको गायन टुंगिन देओ
पीडित स्वरमा पग्लिरहेको

माथिका पङ्क्तिहरूमा माग्नेका पीडालाई कुकुरहरूले भुकेर नछोप, धर्मको नाममा पशुपति मन्दिर जानेहरू पनि माग्नेका दुःख र पीडाबाट थिचिएर आँसुका धारा बनी निस्किएका गायन नसिद्धि नजाओ भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा माग्नेलाई जसरी माग्न हिड्दा कुकुरहरूले भ्रमिएर भुकी दुःख दिन्छन् त्यस्तै समाजमा मानवीय भावना नभएका उच्च वर्गका मानिसले निम्न वर्गका दुःख पीडा छैनन् भनेर विवेकहीन भएर चर्को स्वरमा भाषण गरेर ढाकछोप गरी हिड्दछन् । धर्मको नाममा आडम्बर देखाएर पशुपति जाने वा मन्दिर धाउने तथाकथित ए धार्मिकहरू हो किन तिमीहरू निम्न वर्गको उत्पीडन बुझ्न सक्दैनौ । उत्पीडित वर्गको रुवाइलाई महत्व किन दिँदैनौ । किन तिमीहरू अरुलाई देखाउनको लागि मन्दिर जान्छौ । मन्दिर गएर धर्म हुँदैन धर्म त गरिव दुःखीहरूको सेवामा प्राप्त गर्न सकिन्छ । किन यो असहाय, दुःखी मानिसको पीडालाई वेवास्था गर्दछौ । किन निम्न वर्गका पीडालाई हटाउन सहयोग गर्दैनौ मन्दिर गएर पूजा गर्दैमा, दीप प्रज्वलन गर्दैमा धर्म हुँदैन । यी असहाय दुःखीहरूको पीडालाई हटाइदेओ त्यही नै महान धर्म प्राप्त हुन्छ । निम्न वर्गमा पीडा छैन भनेर यिनीहरूको पीडालाई वेवास्ता गरी सेवाभावलाई विसर देखावटी कुराको पछि नलाग सक्छौ भने निम्न वर्गका पीडालाई हटाएर पुण्य कमाउ भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

पल्लो घरको सानू रोयो
आमा दुध चुस्न लगाऊ
कति नथामोस् उसको गायन
हरूवा जीवन धार बहेको ।

माथिका पङ्क्तिहरूमा माग्नेका पीडा र मर्मको आवाजलाई सबैले सुन्नु पर्छ । आमाहरूले पनि शिशुहरू नरुवाउ किनभने माग्नेको रुवाइको आवाजले यो विषम समाजलाई मानवताको पाठ पढाओस् । सबैतिरबाट ठगिएको माग्नेको पीडामा मलम पट्टी लगाउन सबैले उसमा रहेका दुःख पीडाको अभिव्यक्ति सुनिदिनु पर्छ र उसको गीतमा कुनै बाधा पार्नुहुन्न भन्ने अभिधेय अर्थ छ । तर यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको एउटा माग्नेको पीडालाई मात्र सुन्ने नभएर समग्र निम्न वर्गका पीडाको अभिव्यक्ति सुनिदिनु पर्छ । र ती निम्न वर्गका पीडामा मलम पट्टी लगाउएर पीडालाई कम गराउनु पर्छ । जसरी एउटा बालक रोइरहेको बेलामा मानवीय भाव प्रकट भई प्रत्येक मानिसले शिशुको आमालाई दूध चुसाउन लगाएर बालकको रुवाइ बन्द गराउन सफल बन्दछन् । त्यस्तै उत्पीडित वर्गका पीडालाई सबैले सुनेर वास्तविकता बुझी टुङ्गिन दिएर मानवीय भावले सहयोग गर्ने हो भने उनीहरूको दुःख र पीडाले भरिएको जीवनमा परिवर्तन ल्याएर असफल ठानिएको जीवनबाट माथि उठाउन सकिन्छ भन्ने आशा जगाउन सक्नु पर्छ भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

पाईकन पनि अपमान घृणा

हुर्केथ्यो जो लघु प्राणवियाँ,
थोत्रो बुच्चो त्यो तन तरुमा
मर मर गाना आज फुटेको

माथिका पङ्क्तिहरूमा माग्नेको जन्म पनि अरू सामान्य मानिसको जस्तै भएको हो तर आज उसले जुन अवस्थामा जीवन गुजार्नु परेको छ त्यो अत्यन्त कारुणिक छ । सामान्य मान्छेको जीवनभन्दा उसको जीवन अति कष्टमय रुग्ण, आलोचित र अपमानित छ । वृक्षरूपि शरीरमा थोत्रो लुगा लगाएर वा बुच्चै बसेर खान नपाई सुकेको त्यो भीनो सास मात्र बाँकी भएको शरीरका मार्मिक, थिचिएका, मिचिएका र पीडाले भरिएका शब्दहरूलाई रुवाइसहित अरूसामु व्यक्त गर्नु अभिधेय अर्थ छ । तर यसबाट व्यञ्जित हुने अर्थ भनेको यहाँ एउटा माग्नेको जीवनमात्र अति कष्टमय रुग्ण, आलोचित र अपमानित नभएर समग्र निम्न वर्गले अति कष्टमय रुग्ण र अपमानित जीवन बिताउनु परेको छ । यहा एउटा माग्नेको शरीरमात्र लगाउन र खान नपाई सुकेर भिनो सासमात्र बाँकी भएको होइन समग्र निम्न वर्गको जीवन पानी र मलबिना सुकेको वृक्ष भै भएको छ । समग्र निम्न वर्ग बुच्चो बन्नु परेको छ । यहाँ समग्र निम्न वर्गको पीडाले भरिएका आवाजहरू क्रन्दनहरू अरूसामु व्यक्त भएका छन् । यहाँ निम्न वर्गको शरीरलाई वृक्षसँग आरोप गरी रूपक अलङ्कारका माध्यमबाट निम्न वर्गका अतिशय उत्पीडन अभिव्यक्त भएको छ । निम्न वर्गको जन्म पनि अरू मानिसको जस्तै भएको हो तर निम्न वर्गले मात्र आलोचित, अपमानित, तिरस्कृत र अति रुग्ण अवस्थामा जीवन गुजार्नु परेको छ । समाजका उच्च वर्ग र निम्न वर्गका मानिसको जीवन भोगाइमा समानता नभएको कारणले उत्पीडित वर्ग उत्पीडनबाट मुक्त हुन सकेका छैनन् । अतः सबै मानिस एकै प्रकृतिका सन्तान भएकाले कसैले कसैमाथि हेला र अपमान नगरी सहृदयी भई प्रत्येक पल सुख दुःखमा साथ दिँदै अधि बढ्न सकेमा मानव जीवन सफल हुन्छ भन्नु नै यसको ध्वन्यार्थ हो ।

माथि उल्लिखित विवेच्य कवितामा प्रयुक्त पङ्क्तिहरू र तिनले कविताका सन्दर्भमा व्यक्त गर्ने सामान्य र प्रतीयमान अर्थ सूचीकृत छ । यिनै पङ्क्तिहरूमा निहित शाब्दिक र आर्थिक कोटिबाट यस कविताको वाच्यार्थ र व्यङ्ग्यार्थको केन्द्र निर्माण भएको छ । कविताको वाच्यार्थलाई दृष्टिगत गर्दा यसमा प्रयुक्त पङ्क्तिहरूमा एउटा माग्नेले भोग्नुपरेको सङ्घर्षमय जीवनका सवालहरूसँग सम्बद्ध छन् । यिनै सन्दर्भहरूबाट निःसृत वाच्यार्थबाट कवितामा निम्न वर्गीय समाजका मानिसको जीवनमा आएका उतार चढाव उनीहरूका दुःख र अन्तरहृदयका पीडालाई अभिव्यक्त गरिएको छ । माग्नेको गीत कवितामा अभिव्यक्त सङ्कथनात्मक अर्थ हेर्दा अभिधा अर्थमा एउटा व्यक्तिलाई भनेता पनि समग्र कविताले एउटा व्यक्तिको उत्पीडनलाई जनाएता पनि यसको कथ्य अर्थ चाँहि तत्कालीन नेपाली समाजको वर्गीय विभेदले उत्पन्न गरेको निम्न वर्गको पीडा नै यसको सङ्कथनात्मक अर्थ हो । माग्नेको गीत कवितामा एउटा माग्नेको पीडालाई अभिव्यक्त गर्ने अभिधेयबाट तत्कालीन समाजको वर्गीय विभेदले उत्पन्न गरेको समग्र निम्न वर्गको उत्पीडनलाई अभिव्यञ्जित गरेको छ । निम्न वर्गीय नेपाली जनताहरूले एउटा माग्नेले पाटीमा रात बिताए भैं दुःखको रात काटेर जीवन बिताउन बाध्य छन् । माग्नेले रात काटिरहेको छ नेपालीहरूले जीवन बिताइरहेका छन् वा जीवन व्यतित गरिरहेका छन् । ऊ अथवा माग्ने पाटीमा बसेको छ । समग्र नेपालीहरू घरबारविहीन भएका छन् । ऊ आँखाभरि आसु झारिरहेको छ समग्र नेपालीहरू वेदनाले भरिएका छन् । उसको सपनाहरू चुडिएका छन् । निम्न वर्गका सम्पूर्ण चाहनाहरू भत्करहेका छन् । ऊ कालो रातमा बसेको छ । सम्पूर्ण नेपालीहरू कुशासनको कालो रातमा बसेका छन् । ऊ आफ्नो कठोर समयबाट पार पाउन श्रवण तीर्थहरू चहारी रहेको छ । सम्पूर्ण निम्न वर्गहरू पीडाबाट मुक्त गराइदिन विभिन्न निकाय धाइरहेका छन् । माग्नेले आफ्ना पीडा पोखेको छ । समग्र नेपालीहरू वेदना पोखिरहेका छन् । माग्नेले अपमान र घृणा सहेर जीवन बिताइरहेको छ । सम्पूर्ण निम्न वर्गहरूले अपमानित बनेर जीवन बिताएका छन् । माग्नेको आवाजलाई कुकुरले भुकेर छोपेको छ । समग्र निम्न वर्गको उत्पीडनलाई छैन भनेर

उच्च वर्गहरू ठूलो ठूलो स्वरमा भाषण गरेर ढाक छोप गरिरहेका छन् । माग्ने लगाउने लुगा र खाने अन्न नभएर सुकेर रुख जस्तै भएको छ । समग्र नेपालीहरूको अवस्था भोकमरी लागेर सुकेको छ । माग्नेले अरु मानिस जस्तै भएर बाँच्न चाहेको छ । समग्र नेपालीहरूले विभेदरहित समाजमा बाँच्न र बस्न चाहेका छन् भन्ने अर्थ व्यञ्जित भएको छ । यसरी कवितामा उल्लिखित पङ्क्तिहरूको अर्थपूर्ण र सुसाहचर्यात्मक प्रयोगका कारण विवेच्य कविता वाच्यार्थका तहमा नै पनि मर्मस्पर्शी भाव सम्प्रेषण गर्न सक्षम देखिन्छ, भने यसबाट निःसृत व्यङ्ग्यार्थ निकै सशक्त रहेको छ ।

निष्कर्ष

आधुनिक नेपाली साहित्यका एक सशक्त प्रतिभा सिद्धिचरण श्रेष्ठ हुन् । माग्नेको गीत कविता उनको मेरो प्रतिविम्ब कविता सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत एक कविता हो । संस्कृत काव्य परम्परामा विकसित साहित्यमा निहित ध्वनि सौन्दर्यको खोजी गर्ने ध्वनिवादी सिद्धान्तका आधारमा माग्नेको गीत कविता उत्कृष्ट कविता हो । यस कवितामा भिखारी एक वस्तु विम्ब हुन पुगेको छ र मानवीय युगका बेथितिले गर्दा भिखारी बन्न पुगी हरूवा जीवनका पीडाको करुणागान कवितामा व्यक्त भएको छ । त्यसैले कवितामा प्रयुक्त शीर्षक ,पद/ पदावली, र प्रकरण आदि पनि सोही विषयमा केन्द्रित छन् । यसर्थ कविताको विषयगत र भावगत गहनताका दृष्टिले शीर्षकमा सशक्त रूपमा ध्वन्यार्थ प्रकट भएको छ । माग्ने शब्दको अभिधा अर्थ कसैबाट केही पाउन अनुरोध गर्ने मगन्ते वा भिखारी भन्ने बुझिन्छ, भने गीत शब्दको अभिधा अर्थ एक प्रकारको लयात्मक रचना भन्ने हुन्छ । माग्ने शब्दमा षष्ठी विभक्ति 'को' लागेर माग्नेको (माग्नेसँग सम्बन्धित) गीत भन्ने अभिधा अर्थ हुन्छ भने व्यञ्जना अर्थमा माग्नेका अन्तरहृदयका दुःख कष्ट र पीडाका शब्दहरू वा रुवाइ भन्ने बोध हुन्छ । कविताको मर्म र कथ्य साइनो अभिधा अर्थसँग नगाँसिएर व्यञ्जना अर्थसँग गाँसिएको छ । त्यस्तै गरी कवितामा प्रयुक्त माग्ने, निशा, पाटी, कालो जग, स्वप्न सुमनहरू, दूर दूरको मर्म, कुकुर भुक्दै र पशुपति जाने जस्ता पद तथा पदावलीहरू ध्वन्यार्थमूलक छन् । माग्ने, निशा, पाटी, कालो जग, स्वप्न सुमनहरू, दूर दूरको मर्म, कुकुर भुक्दै र पशुपति जाने जस्ता पद तथा पदावलीहरू अभिधा अर्थमा क्रमशः मगन्ते, बीच रात ,एउटा धर्मशाला जहाँ बटुवाहरू बास बस्छन् ,कालो संसार, सपनाका फूलहरू , टाढाटाढाको पीडा, स्याल वा ब्वासो जस्तो आकारको तर घरको रेखदेखमा उपयोगी जनावर करकस आवाजको एकोहोरो कराउनु, पशुपति मन्दिर जानेहरू आदि जस्ता अर्थ दिए पनि मूलतः व्यञ्जना अर्थमा निम्न वर्ग, राजनीतिक अन्धकारले युक्त समयमा, घरबारविहीन ,वर्गीय उत्पीडन/गरिवी, निम्न वर्गका कल्पनाहरू, अन्तरहृदयको पीडा, निम्न वर्गको उत्पीडन छैन भन्ने उच्च वर्गहरू,निम्न वर्गको उत्पीडन बुझ्न नसक्ने तथाकथित धार्मिकहरू आदि जस्ता अर्थ प्रदान गरेका छन् । उल्लिखित पद तथा पदावलीहरूका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको अभिधेय अर्थभन्दा यसबाट व्यञ्जित हुने व्यञ्जनागम्य अर्थ शक्तिशाली छ । माग्नेको गीत कवितामा अभिव्यक्त प्रकरणात्मक अर्थ हेर्दा अभिधा अर्थमा एउटा व्यक्तिलाई भनेता पनि समग्र कविताले एउटा व्यक्तिको उत्पीडनलाई जनाएता पनि यसको कथ्य अर्थ चाँहि तत्कालीन नेपाली समाजको वर्गीय विभेदले उत्पन्न गरेको निम्न वर्गको पीडा नै यसको प्रकरणात्मक अर्थ हो । माग्नेको गीत कवितामा एउटा माग्नेको पीडालाई अभिव्यक्त गर्ने अभिधेयबाट तत्कालीन समाजको वर्गीय विभेदले उत्पन्न गरेको समग्र निम्न वर्गको उत्पीडनलाई अभिव्यञ्जित गरेको छ । निम्न वर्गीय नेपाली जनताहरूले एउटा माग्नेले पाटीमा रात बिताए भैं दुःखको रात काट्न जीवन बिताउन बाध्य छन् । माग्नेले रात काटिरहेको छ, नेपालीहरूले जीवन बिताइरहेका छन् वा जीवन व्यतित गरिरहेका छन् । ऊ अथवा माग्ने पाटीमा बसेको छ । समग्र नेपालीहरू घरबारविहीन भएका छन् । ऊ आँखाभरि आसु झारिरहेको छ समग्र नेपालीहरू वेदनाले भरिएका छन् । उसको सपनाहरू चुडिएका छन् । निम्न वर्गका सम्पूर्ण चाहनाहरू भत्किरहेका छन् । ऊ कालो रातमा बसेको छ । सम्पूर्ण नेपालीहरू कुशासनको कालो रातमा बसेका छन् । उसको सपनाहरू चुडिएका छन् । निम्न वर्गका सम्पूर्ण चाहनाहरू भत्किरहेका छन् । ऊ कालो रातमा बसेको छ । सम्पूर्ण नेपालीहरू कुशासनको कालो रातमा बसेका छन् । ऊ आफ्नो कठोर समयबाट पार पाउन श्रवण

तीर्थहरू चहारी रहेको छ । सम्पूर्ण निम्न वर्गहरू सुनुवाइ गर्ने विभिन्न निकाय धाइरहेका छन् । माग्नेले आफ्ना पीडा पोखेको छ । समग्र नेपालीहरू वेदना पोखिरहेका छन् । माग्नेले अपमान र घृणा सहेर जीवन बिताइरहेको छ । सम्पूर्ण निम्न वर्गहरूले अनन्त कालदेखि तिरस्कृत र अपमानित बनेर जीवन बिताएका छन् । माग्नेको आवाजलाई कुकुरले भुकेर छोपेको छ । समग्र निम्न वर्गको उत्पीडनलाई छैन भनेर उच्च वर्गहरू ठूलो ठूलो स्वरमा भाषण गरेर ढाक छोप गरिरहेका छन् । माग्ने लगाउने लुगा र खाने अन्न नभएर सुकेर रुख जस्तै भएको छ । समग्र नेपालीहरूको अवस्था भोकमरी लागेर सुकेको छ । माग्नेले अरु मानिस जस्तै भएर बाँच्न चाहेको छ । समग्र नेपालीहरूले विभेदरहित समाजमा बाँच्न र बस्न चाहेका छन् भन्ने अर्थ व्यञ्जित भएको छ । यसरी कवितामा उल्लिखित पङ्क्तिहरूको अर्थपूर्ण र सुसाहचर्यात्मक प्रयोगका कारण विवेच्य कविता वाच्यार्थका तहमा नै पनि मर्मस्पर्शी भाव सम्प्रेषण गर्न सक्षम देखिन्छ भने यसबाट निःसृत व्यङ्ग्यार्थ निकै सशक्त रहेको छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- आनन्दवर्धन.(२०४२), *ध्वन्यालोक*, वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।
 उपाध्याय, केदारप्रसाद (२०४८), *पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
 गडतौला, ना.(२०७१), *रस र ध्वनि सिद्धान्त*, काठमाडौं : प्रगति पुस्तक प्रकाशन ।
 पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७), *साहित्य शास्त्र, नेपाली समालोचना र शोधविधि*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 भण्डारी, पारसमणि र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६८), *साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 मम्मट. (२०४२), *काव्यप्रकाश*, वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।
 श्रेष्ठ, सिद्धिचरण (२०५९), *मेरो प्रतिबिम्ब*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन, ।
 श्रेष्ठ, सिद्धिचरण (२०७३), *सिद्धिचरणका प्रतिनिधि कविता*, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।